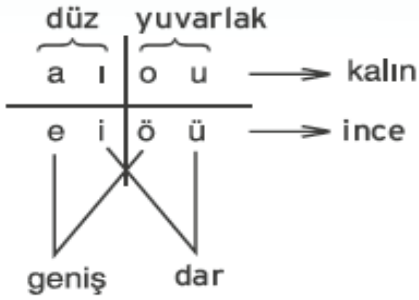

SES BİLGİSİ

Türkçede bu konuda yer alan tam tamına 29 harf bulunmaktadır. Bu 29 harfin sekiz adeti **ünlü**, kalan yirmi bir harfi de **ünsüz** olarak geçmektedir.

Ünlüler, kendi içerisinde **incelik**, kalınlık, düzlük, yuvarlaklık bakımından; **ünsüzler** ise **sertlik** ve **yumuşaklık** bakımından ayrılır. Bizim işimize yarayacak olanlar da tam olarak bunlardır.

Öncelikle ünlü harflerimize bakalım:

Burada kafamızı karıştıracak pek bir şey yok, sadece bilmemiz gerekenler şunlar:

Dar ünlüler denildiği an: **ı, i, u, ü**

Geniş ünlüler denildiği an: **a, e, o, ö**

Düz ünlüler denildiği an: **a, e, ı, i**

Yuvarlak ünlüler denildiği an: **o, ö, u, ü**

Bu bilgiler, ses bilgisi konusunun temelidir. Eğer bilgi kaybı olursa, konularda sıkıntı çıkar.

ÜNSÜZ BENZEŞMESİ - SERTLEŞMESİ - ÜNSÜZ UYUMU

Sert ünsüzler olarak geçen f, s, t, k, ç, ş, h p sessizleri üzerine c, d, g sessizleriyle başlayan bir ek gelirse benzeşme dediğimiz olay gerçekleşir.

Bu, sert ünsüzler ile yumuşak ünsüzün bir arada söyleniş olarak bulunamayacağından dolayı ortaya çıkan bir ses olayıdır.

Türkiye Türkçesinde genel olarak ekler yumuşak ünsüzle başlar. Bunun sonucunda da benzeşme dediğimiz olay gerçekleşir.

ÖRNEKLER

- Kitap + cı > Kitapçı
- Küs - gün > Küskün
- Kes - gin > Keskin
- Et + cil > Etçil

Sorular üzerinde benzeşme olayı genel olarak -dı, dık, dığında, dır, da, dan vb. ekler ile verilir. Tespiti zor olduğu için tercih edilir.

- Anlat - dı > Anlattı
- Söylet - diği > Söylettiği
- Uç - dan > Uçtan
- Çalış-gan > Çalışkan
- Meslek+daş > Meslektaş
- Yapış-gan > Yapışkan

Benzeşme kuralı, rakamlar ve özel isimler için de geçerlidir.

- Ahmet+de > Ahmet'te
- 1993+den > 1993'ten

Bazı ekler, sert ünsüzle başlayan bir kelimeye gelse de benzeşme gerçekleşmez:

- Çocuk + çağız > Çocukçağız

Aşağıdaki dizelerin hangisinde altı çizili sözcükte diğerlerinden farklı bir ses olayı olmuştur?

- Hakikatler, boşluğa bakan aynalar mıydı?
- Gittikçe kesilir derken sedalar,
- Seni aramam için beni uzağa attın.
- Sen bitkin düşmelisin koklamaktan bir çiçeği.
- Sensizlikle ansızın kötüleşti zaman.

ÜNSÜZ YUMUŞAMASI - DEĞİŞİMİ

P, ç, t, k ile biten bir sözcüğe ünlü ile başlayan bir sözcük ya da ek gelirse bu **p, ç, t, k** ; b, c, d, g'ye dönüşür. Konu tamamıyla bundan ibarettir.

ÖRNEKLER:

Çelenk + i > çelengi
Kitap + ı > Kitabı
Anlattık + ı > Anlattığı

➤ Özel isimlerde yumuşama olmaz:

Ahmet'i, Mehmet'i...

➤ Bazı tek heceli sözcüklerde yumuşamaya aykırılık görülebilir.

Aç + ı > Açı;
Kork + u > Korku
İç+im > İçim ...

➤ Ancak bazı tek hecelilerde yumuşama görülür:

Yurt + u > yurdu
Geç + ik > gecik-
Denk + i > Dengi

➤ Türetme esnasında yumuşama olabilir:

At - im > Adım
Ak+ar > Ağar-

➤ Bazı yabancı sözcüklerin sonundaki ünsüzler yumuşamaz:

Hukuk + u > Hukuku
Cemiyet+i> Cemiyeti
Millet + e> Millete
Evrak + a > Evraka
Sürat + e > Sürate
Merak + ım > Merakım
Tazyik + i > Tazyiki

➤ -it ekini alan kelimelerde de yumuşama görülmez:

Yap + it > Yapıt
An + it > Anıt

Not: Alt geçit kelimesinde ünsüz yumuşaması görülür. "Alt geçit+i" > alt geçidi şeklini alır.

Not: Sac, yağ, dağ, od, ad gibi kelimelerde ünsüz yumuşaması bulunmaz. Bu kelimeler yumuşak ünsüzlerle bitmektedir.

ORTAK SORU

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde aynı sözcükte hem ünsüz yumuşaması hem de ünsüz sertleşmesi vardır?

- A) O yoğunlukta adamın gittiğini fark edemedik.
- B) Akşama kadar bütün mağazaları dolaştı, sonunda aradığını buldu.
- C) Başını kaldırmaksızın hep aynı durumda sessiz ve hareketsizdi.
- D) Avuçları ateş gibi, fersiz gözleri çakmak çakmak dört dönüyordu.
- E) Artık tamamen iyileşmiş, yardıma ihtiyacı kalmamıştı.

ÜNSÜZ TÜREMESİ - ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ

Genel olarak yabancı sözcüklere getirilen yardımcı eylemlerle arada bir ünsüz türer. Aynı zamanda ikizleşme de denilir.

ÖRNEKLER

Af + etmek > affetmek
Zan + etmek > Zannetmek
His + etmek > Hissetmek

Not: "Hürriyet, ciddi, millî" gibi kelimelerde ünsüz türemesi yoktur. Yabancı kelimeler, kök alınırlar. Kök alındığı için de ünsüz türemesi kabul edilmez.

DİKKAT: 2017 LYS sorusunda ünsüz türemesi olarak **biriydi veya ipince** sözcüklerindeki "y, p" sesleri türeme alındı. Yani ÖSYM, kaynaştırma seslerini veya pekiştirme ünsüzlerini ünsüz türemesi olarak kabul etti. Ancak yayınevleri hâlen bu durumu kabul etmediği için **soruya göre hareket etmeniz** daha doğru olacaktır.

ÜNSÜZ DÜŞMESİ

"k" ünsüzü ile biten bir kelimeye, "-cik, -cek" ekleri getirildiğinde "k" ünsüzü düşmeye uğrar.

ÖRNEKLER

Ufak + cık > Ufacık
Büyük + cek > Büyücek
Sağlık + cak > Sağlıcak

- Yine "k" ünsüzü ile biten bir kelimeye "-l" yapım eki getirildiğinde "k" ünsüzü düşmeye uğrar.

Küçük + l > Küçül-

Alçak + l > Alçal-

- Bu gibi kelimelerin dışında “adaş” ve “kaldırım” sözcüklerinde de ünsüz düşmesi söz konusudur.

Ad+daş > Adaş

Kalk+dırım > Kaldırım

- Bazen birleşme esnasında ünsüz düşebilir.
Ast+teğmen > Asteğmen
Ast+başkan > Asbaşkan

GERİLEYİCİ ÜNSÜZ BENZEŞMESİ - DUDAK ÜNSÜZÜ UYUMU - N-B ÇATIŞMASI

Türkçede ünsüzler, dil ve dudak şekline göre oluşturulur. “n” ve “b” ünsüzleri bir araya geldiklerinde damak ve dudak yapısı nedeniyle “n” ünsüzü, “m” ünsüzüne dönüşür.

ÖRNEKLER

Penbe > Pembe

Çarşanba > Çarşamba

Sünbül > Sümbül

- Özel isimlerde ve birleşik sözcüklerde bu kural uygulanmaz.

Onbaşı

Binbaşı

İstanbul

Safranbolu

ÜNLÜ DÜŞMESİ - HECE DÜŞMESİ

Ünlü düşmesi, genellikle kelimeye gelen ünlü ile başlamış ek veya kelime sonucu hecenin düşmesi demektir.

- **Organ adları ve bazı sözcüklerde düşme gerçekleşir.**

Burun + u > Burunu > Burnu

Alın + ı > Alını > Alnı

Akıl + ı > Akılı > Aklı

Akis + i > Akisi > Aksı

- **Bazı ekler, türeme esnasında son hecede bulunan sesleri düşürebilir:**

Ayır - ım > Ayırım > Ayrım

Çevir - e > Çevire > Çevre

Devir - im > Devirim > Devrim

Koku + la > Kokula > Kokla

Tasarı + la > Tasarıla > Tasarla

Kavuş - ak > Kavuşak > Kavşak

Yanıl - ı > Yanılış > Yanlış

Yalın + ız > Yalınız > Yalnız

Sarı + ar > Sarıar > Sarar-

- **İki sözcük birleştirilirken arada düşme gerçekleşebilir:**

Ne + için > Niçin

Ne + asıl > Nasıl

Cuma + ertesi > Cumartesi

Sabır + et > Sabret

Buradaki her düşme aynı zamanda bir **hece düşmesi** olarak kabul edilir. Eğer bu düşmeler gerçekleştirilmeden metinlerde verilirse ortaya **yazım yanlış** çıkar.

- İçeri, dışarı, ileri, yukarı, ora, bura, şura, nere gibi kelimeler; çekim eki aldıklarında ünlü düşmesi gerçekleşmez.

İçerde değil, içeride; orda değil, orada...

- Umur, buyur-, hatır, avuç gibi sözcüklerde ünlü düşmesi görülmez.

Umrunda değilsin (yanlış)

Umurunda değilsin (doğru)

Hatırım kalır (yanlış)

Hatırım kalır (doğru)

- İkileme kurulduğunda ünlü düşmesi görülmez.

Nesilden nesile (doğru)

Nesilden nesle (yanlış)

Omuz omuza (doğru)

Omuz omza (yanlış)

NOT: Bazı kaynaklar; idi, imiş, ise, ile, iken kelimelerindeki düşmeleri ünlü düşmesi kabul etmektedir. 2016 Türkçe KPSS sorusunda ÖSYM bu düşmeyi kabul etmiştir. Ancak bunu yine de son ihtimal olarak kullanmak daha doğru olacaktır. Yani çok sıkışılınca tercih edilmelidir.

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde türetilirken ünlü kaybına uğrayan bir sözcüğe yer verilmemiştir?

- A) Sordum kendisine dün yeşilken niçin bugün sararmak?
- B) Geleceği görmeyen nasıl ilerlesin?
- C) Hava sıyrılmış inmiş, öyle yüzüzlük ki her yerde.
- D) Gitmek mümkün olsa gitsem uzaklara.
- E) Yanlış bir karar vermek istemiyorum.

ÜNLÜ TÜREMESİ

Sözcüğün aslında olmadığı halde gelen eklerle beraber bir ünlünün türemesi sonucu ortaya çıkan ses olayıdır.

- **Kelimelere -cık, -cik ekinin getirilmesi sonucu ünlü türer.**

Dar + cık > Dar+a+cık > Daracık
Bir + cik > Bir + i + cik > Biricik

- **Türeme, pekiştirme yapılırken de ortaya çıkar:**

Sap + sağlam > Sap + a + sağlam > Sapasağlam
Çep + çevre > Çep + e + çevre > Çepeçevre

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde ünlü türemesi vardır?

- A) Bu gencecik insanlar başarılarıyla bizi onurlandırdı.
- B) En değer verdiğim insanları bu yıl kaybettim.
- C) Bu binanın olduğu yerde eskiden misket oynardık.
- D) Hızla ilerliyorduk özlediğimiz geçmiş günlere.
- E) Bahar gelmiş, ağaçlar giymiş en güzel kıyafetlerini.

ÜNLÜ DARALMASI

Genellikle -yor ekini alan bir kelimede gerçekleşen ses olayıdır. Ünlü daralmasını algılayabilmek için bilinmesi gereken tek şey, kelime veya ekin “-e, -a” ile bitme zorunluluğudur. Kelime “-e ya da -a” ile bitmiyorsa daralma gerçekleşmeyecektir. **Örneğin "gidiyor" kelimesinde daralma yoktur. Ek ayrımı şöyledir: git-(i)yor. Gideyor şeklinde bir kullanım hatalıdır.**

İPUCU: Daralma olayı genellikle -me, -ma olumsuzluk eki ya da -le, -la ekinde gerçekleşmektedir.

Başla + yor > Başlıyor > Başlıyor
Sevme + yor > Sevmiyor > Sevmiyor

- -yor ekinin dışında sözcük, y sesi ile daralmaya uğrayabilir:

De + ecek > De+y+ecek > Diyecek

De + e > De+y+e > Diye

Ye + ecek > Ye+y+ecek > Yiyecek

- Kelimelerin yazım benzerliğine dikkat edilmelidir. Daralma, kelimenin yazımına göre değil, anlamına göre bulunmalıdır.

Bıçağın dişlerini **bil(i)**yor.

Tüm soruları doğru **bil(i)**yor.

Bu örneklerde daralma olayına dikkat edilmelidir. İlk kelime, “bile-” fiildir. Bu yüzden daralma vardır. İkinci kelime ise “bil-” fiildir. Bu kelimede daralma yoktur.

Aynı durum “dil-” ve “dile-” fiilleri için de geçerlidir.

Ekmekleri hızlı hızlı **dil(i)**yor.

Bunları herkesten **dil(i)**yor.

Bu örneklerde ilk kelimede daralma yoktur. Çünkü kelime “dil-” yani bölmek kelimesidir. İkinci kelimede ise daralma yer almaktadır. Çünkü kelime “dile-” fiildir.

- De- fiiline -ip ve -ince ekleri getirilse bile daralma olmaz.

De - ip > Deyip

De - ince > Deyince

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde ünlü daralması vardır?

- A) Düşünce, rahatlığı seven insanın işi değildir.
- B) Başarılı olalım diye gece gündüz çalıştık.
- C) Kitabında, seyahatleri sırasında yaşadıklarını anlatıyordu.
- D) Soğukkanlı davranması hepimizi şaşırtmıştı.
- E) Başarı aynı yönde sonsuza kadar gitmektir.

ÜNLÜ DEĞİŞİMİ - ÜNLÜ KALINLAŞMASI

Ben ve sen sözcüklerinde gerçekleşen bir durumdur. Bu sözcüklere yönelme hâl eki getirildiğinde “e” ünlüsü, “a” ünlüsüne dönüşür.

ÖRNEKLER

Ben+a > Bana
Sen+a > Sana

KAYNAŞTIRMA

Ünlü ile biten bir kelime, ünlü ile başlayan bir ek aldığı an arada y,ş,s,n harfleri türer.

Anne + i > Anneyi
Altı + ar > Altışar

DİKKAT:

Kaynaştırma ünsüzleri iyelik ekleri ile de karıştırılabilir ancak genellikle iyelik eklerinden sonra gelir.

İyelik ekleri:

Benim hakkım
Senin hakkın
Onun hakkı

Bizim arabamız
Sizin arabanız
Onların arabaları

ÖRNEKLER

Annenize böyle davranmayın.

(Burada geçen kelime anne + niz+ e şeklinde çekimlenir. Görüldüğü gibi anne + n + iz şeklinde olmadığı için annenize kelimesinde yer alan n harfini kaynaştırma alamıyoruz.

Senin hakkını vermem gerek.

(Senin hakkın denildiği zaman geçen n harfi yine aitlik/iyelik belirttiği için kaynaştırma ünsüzü olarak alınamaz.

Ancak, "Onun hakkını vermek istiyorum." dediğiniz an kelime çözümlemesi şöyle olacaktır: "Onun hakkı + n + ı" Görüldüğü gibi onun hakkı dediğimiz an kelime bitiyor. Böylece kaynaştırma harfi diyebiliyoruz.

ULAMA

Ünsüz harfle biten bir sözcükten sonra ünlüyle başlayan bir kelime gelirse **ulama** gerçekleşir.

ÖRNEKLER

Yara kimden oldu bilemedim.

Bu örneğe bakıldığında kimden_ oldu kısmında ulama söz konusudur.

NOT: Ünsüzle biten bir kelime ve ünlüyle başlayan bir kelimenin arasına herhangi bir noktalama işareti girerse ulama gerçekleşmez.

Not: Alıntılanan sorular, EBA MEB sorularıdır.